

Hollandikeelne Eesti ajalugu

Cornelius Hasselblatt met redactionele medewerking van Marianne Vogel. Van IJstid tot Skype. Korte geschiedenis van Estland. Antwerpen-Apeldoorn, 2012. Garant. 255 blz. [Cornelius Hasselblatt, toimetamiskoostöös Marianne Vogeliga. Jääajast Skype'ini. Eesti lühiajalugu]

Imunuks swahili- või malagassikeelne Eesti ajaloo raamat, olnuks see muidugi põnevam ja pikantsem kui hollandikeelne. Prantsuskeelne päris mahukas Eesti ajalugu¹ ilmus Pariisis 2007. aastal. Hollandikeelne ajalookirjandus on üpris mahukas ning Baltimaade ajaloo tegelejate jaoks lähemat sisulist huvi pakkuv. Paraku ei tunne eesti ajaloolased peale Huizinga õigupoolest kedagi. Aga hollandlase ja flaamlase jaoks on Baltimaad tänapäeval kauge ja vähetuntud ala, tõenäoliselt suhteliselt kaugem ja vähem tuntud kui 15.–18. sajandil. Ometi on Hollandis ja Belgias viimastel aastatel huvi Euroopa Liidu uute liikmesriikide, sealhulgas Eesti vastu järjest kasvamas. Cornelius Hasselblatt on olukorda arvestades adresseerinud oma Eesti lähiajaloo mitmele eri sihtgrupile: laiale publikule huvi tundvatest turistidest igauheni, kes kultuuri ja ajalugu armastab, üliõpilastele, kelle uudishimu äratab Euroopa mitmekesisus, ja ajaloolastele, kel on huvi maa vastu, mida nad on seni märganud võib-olla ainult silmanurgast. Sellepärast on ta raamatu sisse juhatanud entsüklopeedilise teabega, kõigepealt üksikasjaliku loodusteaduslikuga. (Seegi teave on hõlpus aeguma: Eesti kõrgeim mägi ei ole enam 318 meetrit kõrge, nagu alles hiljuti, vaid värskeimate lasermõõtmiste andmeil 317 (317,4 m.)

Raamatu autor, põlisest Eesti baltisaksa haritlассuguvõsast pärinev Cornelius Theodor Hasselblatt on soome-ugri keelte ja kultuuri professor Groningeni ülikoolis, õppinud fennougristikat, ajalugu ja kirjandusteadust Hamburgi ja Helsingi ülikoolis. Nii pöörab ta ka oma raamatus väga suurt tähelepanu keeleainesele, kultuurielule, kirjandusele. Sis-

sejuhatuses põhjendab ta, miks on mõistlikum käsitleda ühe maa, aga mitte mõne regiooni (olgu Benelux või Baltikum) ajalugu. Kõige lõõvam argument on tal käesoleval juhul, et Eesti moodustab ühe keelepiirkonna (lk. 11). Samas, sissejuhatuses on pädev ülevaade eesti keele kuuluvusest ja hääldusestki, järgnevalt tekstis muistsetest ja uuematest keelelaenudest (lk. 20 j., 30, 49), põhjalikult 17. sajandi kooliharidusest ja kirjakuultuurist (lk. 68 jj.), Aaviku keeleuuendusest (lk. 125). 17. sajandi osas puudutab Hasselblatt põhja- ja lõunaeeesti keele erinevust ja märgib, et see ei ole kindlasti suurem kui erinevus flaami ja hollandi keele vahel (lk. 69). Germanisti haridusest eestlased on kivenud arvamises, et flaami keel kujutab endast ainult Belgias kõneldavate hollandi (Madalmaade) keele dialektide koondnimetust, et mõned provintssialistlikud häälduslikud ja sõnavaralised hälbed normeeritud Madalmaade keelest (*Algemeen Beschaafd Nederlands*) ei ole sügavamale minevad kui Wienis või Zürichis iga päev kõneldava keele hälbed normeeritud saksa keelest (*Bühnensprache*). Lõunaeeesti keel aga erines (erineb) märksa ega olnud (ole) ettevalmistamata põhjaeestlasele arusaadavgi. Põhjalik ja pädev on pietismi ja valgustust käsitlev alapeatükk (lk. 88–93). Oma ajalookäsitlusele leiab Hasselblatt osavalt pidepunkte eesti ilukirjandusest (Jaan Kross, Paul-Eerik Rummo, Betti Alver, Hando Runnel, Viivi Luik jt. – lk. 59, 63, 138, 161, 187, 192).

Filoloogiline ja kirjandusteaduslik amplituud ei ole autorit mõjutanud periodiseerimisskeemi valikul (üksnes hollandi keelde tõlgitud eesti kirjanduse loetelu on raamatu lõppu lisatud, lk. 227 j.). Periodiseering on üles ehitatud poliitilise ajaloo põhimõttele: 1. Varane ajalugu kuni vallutuseni (–1227); 2. Hiliskeskaeg: Taani ja Saksa aeg (1227–1561); 3. Varauusaeg: Rootsi ja Poola aeg (1561–1710); 4. Rõhumise ja emantsipatsiooni vahel: Vene aeg (1710–1918); 5. Sõltumatu vabariik (1918–1940); 6. Sõda ja okupatsioon: Nõukogude aeg (1940–1991); 7. Sõltumatus taastatud (1991–).

Hasselblatt ei võta omaks prantsuse kolleegi Jean-Pierre Minaudier' käsitust, kus ajavahemik 1558–1710 on nimetatud „sõdade ajaks”, ning loeb seda eksitavaks. Selle ajavahemiku 152 aastast kehtis 82 aastal hoopis rahu, nagu Minaudier isegi mõnab. Tegemist on sõjaajaloolastel moodi läinud plesanteriiga, eri osapoolte mitme-

¹ J.-P. Minaudier. Histoire de l'Estonie et de la nation estonienne. ADÉFO (=Soome-ugri uurimistöö arendamise assotsiatsioon). 405 lk.

suguste sõjaliste konfliktide konglomeerimisega (nagu on loodud ka Põhjamaade saja-aastane sõda – 1554–1661).

Autor on andnud tasakaalustatud ülevaate Eesti maa ja rahva põhilistest arengujoontest, käsitledes poliitilise ajaloo raamistikus nii haldusajalugu ja majandusajalugu kui ka kultuuri-, haridus-, keele- ja kirjandusajalugu. Ta tunneb ja kasutab laiahaardeliselt erialakirjandust, arheoloogiast 21. sajandi majanduse, kirjanduse, muusika ja spordi ülevaadeteni. Ometi on selgesti tunda autori romantilist häälestatust, olgu suhtumises Lennart Meri sädelevasse Thule-teooriasse (lk. 23 j.) või jutustustes tänapäevani püsinud eelkristlikust looduslähedusest käsikäes religioosse leigusega ja kalduvusega mitmesugustesse spirituaalsusevormidesse (lk. 27). Arusaadavalt ei tohi autorilt oodata kriitilist või analüüsivat suhtumist Eesti ajalookirjanduses esitatud andmetesse (näiteks kas või 30 000 metsavenda partisanisõjas – lk. 173).

Hasselblatt on esitanud sujuva, kenasti seostatud jutustuse. Võib-olla on jutustuse voolavusega käinud käsikäes mõne pisitõiga kontrollimise neglizeerimine. Näiteks on lk. 86 kirjutatud, et Vene tsaari Peeter I tütre Anna ja Holsteini hertsogi Karl Friedrichi poeg, kes oli ühtlasi Rootsi Karl XII lapselapselaps („de achterkleinzoon van de Zweedze Karel XII (!)”) sai Vene keisriks Peeter III. Tegelikult oli Peeter III Karl XII õepojapoeg (Karl XI vanema tütre Holstein-Gottorpi hertsoginna Hedvig Sofia poja hertsog Karl Friedrichi poeg Karl Peter Ulrich), Karl XI tütrepojapoeg. Kui ei oleks hukatuslikku hüüamärki, poleks kahtlust, et tegemist on trükiveaga (XII pro XI). Trükivigu on, muide, hämmastavalt vähe: näiteks lk. 146 on trükitud, et Rahvasteliidu liikmesriik pidi saama „een veilingheidsgarantie” („oksjonivõimelisuse” garantii), mitte „een veiligheidsgarantie” (julgeolekugarantii). (Eestikeelseteski sõnades märkasin üheaainsa trükivea – lk. 125 on „streng” tõlgitud „rang”, mitte „range”). Lk. 177 on kirjutatud, et Stalin kremeeriti pärast mausoleumist väljaheitmist. Kremlis valvepolgu ülem meenutab, kuidas 31. oktoobril 1961 Stalini palsameeritud laip tõsteti sarkofaagist välja kirstu ja kirst lasti hauda, mulda. Lk. 97 on Mahtra sõja tekkepõhjuseks näidatud asjaolu, et teatav hulk talupoegi tõrkus sõjaväeteenistusse minemast. Lk. 36 on kirjeldatud 1219. aasta sündmusi Lindanise all – et „mõni nädal” (*enkele weken*) pärast läbirääkimisi (s. t. mitte „kolm päeva”, nagu Henriku kroonika teatab) eestlased tungisid taanlaste laagritele kallale. Kindlasti ei ole

mõtet selliste faktivigade loetelu pikendada. Need torkavad silma mõnele n.- ö. antikvaarse ajaloo uurimise tõsimeelsele esindajale, aga ei häiri ajaloo huvilist lugejat.

Cornelius Hasselblatti ajalooraaamatu lugemisel jääb igal sammul silma autori hoiak, positsioon, millele ta on eesti ajaloo esitamisel asunud. Osa äsjase „Eesti ajaloo” II köite lugejaskonnast irriteeris suuresti autorite püüd vältida iga hinna eest kohalikult konnamättalt lähtuvat käsitlust, pürgimus jälgida sündmuste lõnga venimist Euroopa suunas siirduvate kurgede lennuperspektiivist. Cornelius Hasselblatt on vaieldamatult läbi ja lõhki eurooplane. Aga tema „Eesti lühiajalugu” on kirjutatud lähivaatluses, mitte mingist kõrgest perspektiivist lähtudes. Tema kasutab täie endastmõistetavusega terminit „muistne vabadussõda” (*Historische Vrijheidsoorlog* – lk. 35) ning pealkirjastab 13. sajandi esimese veerandi ajalugu käsitleva peatüki „Vabaduse kaotus”. „Kui Albert 1229. aastal suri, olid eestlased ja nende lõunanaabrid kaotanud oma iseseisvuse ning moodustasid suurema, teiste poolt peale pandud süsteemi osa. Varane iseseisvus ja autonoomia – kui suhteline ta võib-olla oligi – oli ruumi teinud sajanditepikkusele valitsemisele väljastpoolt (lk. 33 jj.).” Hasselblatt ei too mitte üksnes ära Schultz-Bertrami kuulsat hüüatuse Õpetatud Eesti Seltsis „Andkem rahvale eepos ja ajalugu ja kõik on võidetud”, vaid mõtestab sõna „võidetud” tuleviku perspektiivis – sõnani „Eesti” euromüntidel (lk. 105).

Hasselblatt pöörab suurt tähelepanu Eesti iseseisvuse intellektuaalsete eelduste kujunemisele, arvestab mitmesuguseid kultuurimõjusid – saksa ja soome (ja Peterburi). Tema – eurooplasena – ei järgi baltisaksa ajalootraditsiooni sissesõidetud roopaid, ta käsitleb probleeme avaral üldajaloolisel foonil. Aga ta oskab probleemidele lähenemisel võtta järjekindlalt arvesse eestlaste rahvuslikke lähtekohti – olgu 1905. või 1917. aasta sündmuste esitamisel (lk. 120 jj., 129), või Vabadussõja (*Estische Vrijheidsoorlog*) ja 1919. aasta maareformi ajalikul, mitmeaspektilisel hindamisel (lk. 138–144). Ta pöörab palju positiivset tähelepanu 1925. aasta kultuuriautonomia seadusele (lk. 150 j.), hindab vähemusrahvuste (eeskätt sakslaste) olukorda õigusega positiivsemaks kui Lätis (lk. 161). Ainult võõrapäraste perekonnanime eestistamine ei leia armu (lk. 161 j.). Hasselblatt ei arvesta, et see algas juba enne Einbundi kampaaniat ning on omane mitte ainult eestlastele või lätlastele, vaid teistelegi emantsipeeruvatele noortele natsioonidele (näiteks soomlastele).

Autor ilmutab eurooplase kohta üliharuldast teravat arusaamist tänapäeva Eesti demograafilisest ja rahvuspoliitilisest olukorrast, erinevalt OSCE (Euroopa julgeoleku ja koostöö organisatsioon) rahvusvahemuste asjade ülemkomisari Max van der Stoeli tüüpi autoriteetsetest nõuandjatest. Ta seletab Hollandi ja Belgia lugejale olukorda Eestis 1990. aastal võrdlusega (lk. 197). Kui kujutada ette, et Saksa sõjavägi poleks 1945. aastal okupeeritud Hollandist lahkunud, elaks maal umbes viis miljonit sakslast (15 miljoni hollandlase kõrval – E.T.). Kassaluukide taga ja ametiasutustes räägitaks saksa keelt või ülimalt väänatud hollandi keelt. (Mitte unustada, et saksa ja hollandi keel on lähedalt sugulased, mitte nii nagu eesti ja vene keel.) Või et veel 1992. aastal oli Eestis statsioneeritud 40 000 NSV Liidu sõjaväelast, mis Hollandis võrduks 400 000 või Belgias 250 000 okupandiga (lk. 211).

Cornelius Hasselblatt lõpetab oma raamatu praktistsistlikult ja meeleolukalt. Kui 1991. aastal Hollandi või Flandria reisibüroos ei pruugitud teada, kus Tallinn asub, siis kakskümmend aastat hiljem hüüatatakse: „Oo ja, kena linn. Ma käisin seal mineval aastal, tore vana südalinn.” Hasselblatti ajalooraamat ise aitab kindlasti suuresti kaasa Eesti kerkimisele hollandlase ja flaamlase lugemislauale ja vaateväljale. See on väga tubli raamat.

Enn Tarvel

Mõningaid mõtteid Jüri Andi raamatust

Jüri Ant. August Rei – Eesti riigimees, poliitik, diplomaat. Toimetanud Helina Tamman. Kujundanud Kalle Müller. Rahvusrarhiiv, 2012. 359 lk.

Käesoleva aasta jaanuarikuu viimases Sirbis avaldati Kaarel Piirimäe arvustus 2012. aastal ilmunud Jüri Andi monograafia „August Rei – Eesti riigimees, poliitik, diplomaat”.¹ August Rei on 20. sajandi Eesti ajaloos isik, kelle tegemised ja isikus väärivad põhjalikku uurimist ja kajastamist. Jüri Andi monograafia valgustabki August Rei elulugu ja kordasaadetut ning täidab sellega senist tühimikku.

Kuna allakirjutanu on suuremalt osalt nõus Kaarel Piirimäe arvamusalaldusega mainitud monograafia kohta, ei hakata käesolevas tekstis kordama varem esitatud seisukohti, vaid pigem peatutakse nendel küsimustel ja teemadel, mille puhul oleks oodanud raamatus põhjalikumat käsitlemist.

Sissejuhatuseks tuleb siiski korrata üht Piirimäe mõtet. Nimelt on Tartu Ülikooli emeriitprofessor Jüri Ant läbi töötanud erakordselt ulatusliku allikmaterjali ning kui arvestada tema põhjalikke teadmisi sotsialistliku liikumise ajaloost kuni 1939. aastani ja 1940 toimunud sündmusteni, siis see kõik on tulnud Rei elu ja tegemiste uurimisel kasuks. Samas, olles raamatu läbi lugenud, oleks siiski just tänu sellisele esindusliku allikmaterjali läbitöötamisele oodanud mõne alateema detailsemat käsitlemist.

1939. ja 1940. aasta olid tagantjärele vaadates nii 20. sajandi maailma kui ka Eesti ajaloo üks pöördpunkte. Mainitud aastatel oli Rei saadikuks Moskvast – kohas, kus tol perioodil toimus palju olulist. Arvestades allikmaterjali rohkust, seda, et Rei oli varem elanud ja õppinud Venemaal, mis oli kõigi eelduste kohaselt eeliseks paljude teiste seal resideerivate erinevate riikide saatkondade ametikaaslaste ees, lootnuks saada põhjalikumat ülevaadet Rei tegemistest Moskvast. Näiteks: kas ja mida kirjutas Rei oma raportites Nõukogude Liidus toimunud terrorist; kas ja kui palju suhtles

¹ K. Piirimäe. Tour de force Eesti ajaloos: monograafia August Reist. – Sirp, 31.01.2013. http://www.sirp.ee/index.php?option=com_content&view=article&id=17064:tour-de-force-est-ajaloos-monograafia-august-reist&catid=9:sotsiaalia&Itemid=13&issue=3427